

навколо 5%. Все ж таки аналізуючи всі відповіді, можна стверджувати, що вони досить різні. Найбільш неоднотайні відповіді спостерігаються на ВАТ «Гідропривід» і ВАТ «Харківський вагонобудівний завод». Але в сукупності середні значення відповідей майже однакові. Така велика варіація думок є результатом невизначеності частини респондентів або їх некомпетентності у цьому питанні.

Таким чином, в роботі запропоновано методика оцінки інтелектуальних ресурсів підприємства й керування їх компонентами на основі статистичного апарату. Слід зазначити, що дана методика оцінки не позбавлена суб'єктивизму. Але використання всіх наведених показників оцінювання дає змогу зробити об'єктивний висновок про розвиток та використання інтелектуальних ресурсів на промислових підприємствах. За результатами аналізу інтелектуальних ресурсів на цих підприємствах можна зроби висновок, що вони є не досить високими й сформованими для повної реалізації інноваційних можливостей організації.

Достовірне значення величини інтелектуальних ресурсів не представляється можливим, оскільки на процес і результати діяльності людини впливає величезна кількість внутрішніх і зовнішніх факторів, які в кожному конкретному випадку (конкретне підприємство, співробітники, проєкт та ін.) можуть призвести до різних наслідків.

1. Федонін О.С., Рєпіна І.М., Олексюк О.І. Потенціал підприємств: формування та оцінка. – К.: КНЕУ, 2003. – 316 с.
2. Старобинский Э.Е. Интеллектуальный капитал предпринимателя. – М., 1996. – 301 с.
3. Стюарт Томас А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций: Пер. с англ. В.Ноздриной. – М.: Поколение, 2007. – 368 с.
4. Иншаков О.В., Мизинцева М.Ф., Калинина А.Э., Петрова Е.А. Информационное развитие экономики региона. – М.: Изд. дом "Финансы и Кредит", 2008. – 296 с.
5. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / За ред. Р.Дяківа. – К., 2002. – 704 с.
6. Фаріонов А.М. Статистичні методи в забезпеченні якості продукції. – Миколаїв: УДМТУ, 2003. – 42 с.

Отримано 28.10.2009

УДК 608.3

О.В.КОЗИРЄВА, канд. екон. наук

Національний фармацевтичний університет, м.Харків

Е.Д.ОСЛЕННІКОВА

Харківська національна академія міського господарства

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ТА АНАЛІЗУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Структурні складові інтелектуального капіталу, як об'єкти інтелектуальної власності та нематеріальні активи, на вітчизняних підприємствах недостатньо використовуються

в операційній та інших видах діяльності, про що свідчать дані їх фінансових і бухгалтерських звітів. Недостатнє використання нематеріальних активів на вітчизняних підприємствах обумовлено складністю їх ідентифікації, існуючою недосконалістю законодавства та недостатньою розробкою методичних рекомендацій щодо їх оцінки.

Структурные составляющие интеллектуального капитала, как объекты интеллектуальной собственности и нематериальные активы, на отечественных предприятиях недостаточно используются в операционной и других видах деятельности, о чем свидетельствуют данные их финансовых и бухгалтерских отчетов. Недостаточное использование нематериальных активов на отечественных предприятиях обусловлено сложностью их идентификации, существующим несовершенством законодательства и недостаточной разработкой методических рекомендаций относительно их оценки.

Structural constituents of intellectual capital, as objects of intellectual property and immaterial assets, on domestic enterprises not enough utilized in an operating-room and other types of activity, to what information testify them financial and book-keeping statements. Insufficient use of immaterial assets on domestic enterprises conditioned by complication of their authentication, existent imperfection of legislation and underexploitation of methodical recommendations in relation to their estimation.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, нематеріальні активи, оцінка інтелектуального капіталу, підприємство.

Інтеграція України до Європейського Союзу обумовлює необхідність впровадження в практику вітчизняних підприємств як досвіду розвинених країн з більш ефективного використання в процесах виробництва інтелектуальних ресурсів, так і розробки власного інструментарію оцінки інтелектуального капіталу (ІК). Для фармацевтичної промисловості України, як провідної галузі національної економіки, яка володіє значним науково-технічним потенціалом, така складова, як ІК стає одним з основних стратегічних ресурсів подальшого розвитку. Тому, сьогодні досягнення конкурентних переваг українськими фармвиробниками як на вітчизняному, так і на зарубіжному ринках можливе лише за умови ефективного використання інтелектуальних ресурсів. Ці обставини вимагають детального аналізу й розробки методичних підходів до оцінки й управління ІК вітчизняних підприємств.

Проблемою дослідження ІК займалися такі вчені, як Б.Б.Леонт'єв, В.Л.Іноземцев, С.М.Ілляшенко [1, 11, 13]. Окремі аспекти дослідження складових інтелектуального капіталу підприємств висвітлювались у роботах Ю.Капиці, С.Б.Феліциної, О.В.Посилкіної, В.М.Тіманюк, В.А.Загорія, З.М.Мнушко, В.В.Страшного О.П.Півень, Н.С.Пономаренка [2-9].

Незважаючи на велику кількість наукових праць та значні досягнення в області обґрунтування теоретичних засад управління ІК, питання щодо його оцінки та формування, аналізу реального стану його використання на підприємствах залишилося поза увагою дослідників.

У західних країнах з розвитком новітніх технологій спостерігається зменшення суми коштів, які авансуються на такі традиційні фактори виробництва, як сировина, матеріали та робоча сила, а отже, внаслідок цього відбувається скорочення обігового капіталу підприємств. При цьому необоротний капітал збільшується за рахунок накопичення нематеріальних активів, інших об'єктів інтелектуальної власності та відповідного розвитку організаційних знань.

В результаті цього відбувається істотний розрив між ринковою і балансовою вартістю підприємств, що свідчить про зростання ролі ІК у складі ресурсів підприємств.

За даними П.Страссмана [10] співвідношення між ІК і акціонерним капіталом (АК) на підприємствах різних країн світу наведено в табл.1.

Таблиця 1 – Співвідношення інтелектуального і акціонерного капіталів у зарубіжних компаніях

Кількість компаній у вибірці	Країна	Медіана відношення, ІК/АК	Питома вага компаній, в яких ІК>АК
123	Німеччина	1,046	94
162	Італія	0,528	91
2959	США	0,472	91
1175	Великобританія	0,465	86
1768	Японія	0,407	95
120	Швейцарія	0,379	87
308	Канада	0,158	60

Як видно з табл.1, для більшості країн ІК складає від 37,9 до 52,8% від балансової вартості активів, що свідчить про його значну питому вагу в загальній вартості активів. У Німеччині рівень ІК особливо високий й перевищує рівень авансованого капіталу. При цьому автор не наводить пояснень щодо причин, які обумовлюють подібну тенденцію.

Значний розрив між ринковою і балансовою вартістю є характерним для компаній, що працюють в інтелектуальній сфері. При цьому простежується стійка тенденція щодо зростання цього розриву.

Так, за даними 2007 р. вартість ІК в американських компаніях, що працюють у сфері високих технологій, складала 79% його загальної вартості, а на початку 2008 р. – вже 88% [11]. При здійсненні оцінки надійності компанії з погляду надання кредиту або участі в довгострокових спільних проєктах, оцінювачі та інвестори виходять з того, що вартість ІК повинна складати не менше 40% у загальній структурі капіталу [10].

Як свідчать проведені дослідження, на російських підприємствах вартість ІК у загальній вартості ресурсів підприємства в середньому складає 8-12% [11].

Аналіз структури майна українських підприємств свідчить про те, що у вітчизняній практиці результати творчої, винахідницької праці не знаходять належної оцінки та застосування. Так, на багатьох підприємствах за статтею «Нематеріальні активи», яка відображає, в тому числі, і наявність результатів реалізації творчої праці, проставлений прочерк або відбита незначна сума. Хоча в умовах жорсткої конкурентної боротьби саме вагомими показниками за даною статтею стають головною умовою зростання ринкової вартості вітчизняних підприємств, їх спроможності конкурувати з провідними компаніями.

Іншою, але не менш важливою, є проблема відображення ІК підприємства в бухгалтерській та фінансовій звітності. Вона обумовлена як невідповідністю вітчизняного законодавства вимогам часу, так і слабкими можливостями формального й адекватного опису і виміру інтелектуальних ресурсів, які відображаються в бухгалтерській звітності за статтею «Нематеріальні активи».

Згідно з чинним законодавством, нематеріальні активи (НМА) – це об'єкти інтелектуальної, в тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані у встановленому законодавством порядку, об'єктом права власності платника податку [12].

До нематеріальних активів належать довгострокові вкладення (інвестиції) у придбання об'єктів промислової та інтелектуальної власності, права на здійснення окремих видів діяльності, права оренди будівель (споруд, приміщень) або користування ними, а також інших аналогічних майнових прав, що визнані об'єктом права власності підприємства.

Визнання, оцінка та облік нематеріальних активів ведеться щодо кожного об'єкта відповідно до П(С)БО 8 «Нематеріальні активи».

Згідно з П(С)БО 8, нематеріальний актив – це немонетарний актив, який не має матеріальної форми, може бути ідентифікований та утримується підприємством з метою використання протягом періоду більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях чи надання в оренду іншим суб'єктам [12].

Не належать до складу нематеріальних активів (НМА) вкладення в придбання об'єктів промислової та інтелектуальної власності, майнових прав, програмних продуктів з метою подальшого продажу.

Визнання НМА в обліку та звітності здійснюється за такими критеріями:

- як активу взагалі, якщо існує вірогідність одержання підприємством майбутніх економічних вигід та може бути достовірно визначена його ціна;

- як необоротного активу, що утримується протягом терміну понад 12 місяців чи одного операційного циклу, якщо він перевищує 12 міс.;
- як нематеріального активу за умов відсутності матеріальної форми або можливості ідентифікації (відокремлення від підприємства).

В обліку та фінансовій звітності НМА поділяються за такими ознаками:

- права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище тощо);
- права користування майном (право користування земельною ділянкою, будівлею, право на оренду приміщень тощо);
- права на знаки для товарів і послуг (товарні знаки, торгові марки, фірмові назви тощо);
- права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, штамми мікроорганізмів, культури клітин, сорт рослин, породи тварин, ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо);
- авторські та суміжні з ними права (право на літературні та музичні твори, програми для ЕОМ, бази даних, раціоналізаторські пропозиції тощо);
- гудвіл;
- незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи;
- інші нематеріальні активи (право на ведення діяльності, на використання економічних та інших привілеїв тощо) [12].

Сьогодні у всьому світі одним із головних напрямків формування конкурентних переваг компаній є нарощення гудвілу.

Гудвіл (ділова репутація) – це нематеріальний актив, вартість якого визначається як різниця між балансовою вартістю активів підприємства та його звичайною ціною як цілісного майнового комплексу, яка виникає внаслідок використання кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку товарів (робіт, послуг) та нових технологій [13].

За іншим визначенням, гудвіл – це умовна вартість ділових зв'язків фірми, “ціна” накопичених нематеріальних активів фірми (престиж торгових марок, досвід, нові технології, ділові зв'язки, стійка клієнтура, домінуюча позиція на ринку тощо); грошова оцінка різниці між ціною діючого підприємства та реальною вартістю його основного капіталу; потенційний дохід, який може отримати покупець тієї чи іншої фірми від використання загальної суми її активів за винятком її зобов'язань [14].

На рис.1 наведено розрахунок питомої ваги НМА за ступенем ві-

дображення в бухгалтерській звітності 18 вітчизняних підприємств.

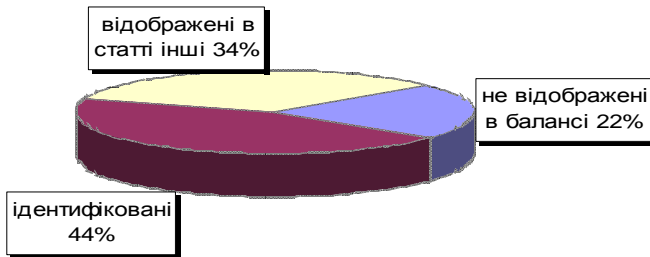

Рис.1 – Питова вага вітчизняних підприємств за ступенем відображення НМА в бухгалтерській звітності за загальною кількістю

Як видно з рис.1, на сьогодні приблизно 22% підприємств не відображують нематеріальні активи в бухгалтерській звітності, а більша частина цих активів заноситься в досить узагальнену статтю “інші необоротні активи”. Однак на тих підприємствах, де все ж таки НМА ідентифікуються та відображаються в бухгалтерській звітності (44%), вони становлять досить незначну частку порівняно з основними засобами (ОЗ) у загальному підсумку балансу (табл.2).

Таблиця 2 – Частка НМА та ОЗ в підсумку активу балансу на вітчизняних підприємствах, на яких ідентифіковано НМА

Код за ЄДРПОУ	Частка НМА в підсумку активу балансу, %		Частка ОЗ у підсумку активу балансу, %	
	01.01.2007 р.	01.01.2008 р.	01.01.2007 р.	01.01.2008 р.
00481241	0,034	0,043	14,670	14,126
00333919	0,198	0,254	55,883	45,269
00480796	0,006	0,173	33,124	29,574
01973101	0,098	0,113	48,546	46,834
23518596	0,004	0,004	53,166	49,898
00480862	0,046	0,039	31,705	38,0774
05768473	0,015	0,186	59,826	64,181
00481198	1,234	1,172	37,252	34,372

В табл.3 наведено показники, які характеризують співвідношення НМА та ОЗ у підсумку активу балансу українських підприємств, де НМА відображено в статті “інші”.

Як видно з табл.2, 3, тільки на одному з 18 досліджуваних підприємств (ЗАТ «Фармак») частка НМА в підсумку активу балансу переви-

Як видно з рис.2, найчастіше в балансі вітчизняних підприємств відображається три категорії НМА: права на об'єкти промислової власності, авторські та суміжні з ними права, інші нематеріальні активи.

НМА залежно від джерела надходження розподіляються на: виготовлені власними силами; придбані за грошові кошти; придбані в обмін на інші активи; одержані як вклад в статутний фонд; одержані внаслідок об'єднання підприємств; одержані безоплатно; придбані за рахунок грошових коштів цільового фінансування.

До категорії НМА, що виготовлені власними силами, віднесено дослідження та розробки. Згідно з П(С)БО 8, дослідження – заплановані підприємством дослідження, які проводяться ним уперше з метою отримання і розуміння нових наукових та технічних знань [12].

Розробка – застосування підприємством результатів досліджень та інших знань для планування і проектування нових або значно вдосконалених матеріалів, приладів, продуктів, процесів, систем або послуг до початку їхнього серійного виробництва чи використання [12].

Слід зазначити, що недостатнє фінансування наукових досліджень в Україні пояснюється в значній мірі тим, що існуюча на сьогодні система бухгалтерського обліку не дозволяє розглядати процеси наукових досліджень та розробок як об'єкт для інвестицій.

Згідно з П(С)БО 8 не визнаються активами, а підлягають відображенню у складі витрат періоду витрати на:

- дослідження (належать до операційних витрат);
- підготовку та перепідготовку кадрів (адміністративні витрати);
- рекламу та просування продукції на ринку (витрати на збут);
- створення, реорганізацію та переміщення підприємства або його частини (адміністративні витрати);
- підвищення ділової репутації підприємства (адміністративні витрати);
- вартість видань (витрати на збут);
- створення торгових марок, товарних знаків (витрати на збут).

Тобто, якщо витрати на придбання комп'ютерів і програмного забезпечення можуть розглядатися як збільшення активів компанії, то витрати на наукові дослідження, навчання й підвищення кваліфікації персоналу розглядаються як одноразові витрати, що знижують прибуток у звітному періоді.

Як свідчать дослідження, у провідних західних компаніях інвестиції в розвиток ІК вже давно почали перевищувати вкладення в основні фонди та цінні папери. Вартість НМА у таких компаніях постійно збільшується і на сучасному етапі перевищує вартість матеріальних у декі-

лька разів. Але навіть в західних компаніях “інтелектуальні активи” при всій їхній значимості часто виявляються недооціненими, хоча саме вони в сучасних умовах стають головним джерелом стійкого соціально-економічного зростання.

Згідно з міжнародною практикою, непростою оцінкою ІК може бути перевищення капіталізованої вартості підприємств над їх балансовою вартістю. Однак, хоча цей показник характеризується стійким зростанням у всіх постіндустріальних країнах (так, за період 1973-2003 рр. середнє співвідношення ринкової ціни компанії та її бухгалтерської оцінки для американських корпорацій збільшилося з 0,82 до 1,992, а для високотехнологічних компаній – до 3,09), він незначною мірою і дуже умовно відбиває зрушення, які відбуваються в діяльності вітчизняних підприємств [14].

Значною мірою це обумовлено самим предметом оцінювання. У процесі оцінки ІК підприємства виникають певні труднощі. Такі його складові, як інформація та знання є ресурсами, що значно відрізняються від традиційних: природних, фінансових, технічних, які відображаються в балансі підприємства в грошовому еквіваленті. На відміну від цих матеріальних активів, нематеріальні активи або взагалі не піддаються кількісній оцінці, або оцінюються за досить приблизною оцінкою.

Зазвичай у міжнародній практиці вартість ІК обчислюється як різниця між вартістю діючого підприємства і вартістю його матеріальних активів [14]. Якщо ціна продажу підприємства виявляється вищою за балансову вартість, то ця різниця і складає ціну інтелектуальних активів: прав інтелектуальної власності, доходів, очікуваних від патентів, колективних знань співробітників компанії, їхніх досвіду й інтуїції, засвоєної ними інформації, зв'язків зі споживачами та ін., а також надбавки за придбання прав на управління підприємством. Ця різниця на Заході найчастіше становить більше половини купівельної ціни компанії. Однак найчастіше ринкова вартість ІК підприємства не відповідає дійсній цінності його інтелектуальних активів.

Таким чином, особливості структурних складових ІК підприємства вимагають розробки відповідного інструментарію його оцінки.

Вирішення цієї проблеми дозволить виявити дійсну об'єктивну вартість ІК, який на сьогодні має набагато більше значення порівняно з матеріальним і фінансовим капіталом у забезпеченні процесу створення довгострокових конкурентних переваг у вітчизняних підприємств і динаміки зростання прибутку на майбутнє.

Таким чином, як свідчить міжнародний досвід, ІК поступово стане головним критерієм оцінки вартості українських підприємств, тому що тільки рівень його розвитку спроможний в повній мірі відобразити ди-

наміку їх організаційної стабільності і процесу створення додаткових переваг (цінностей) для клієнтів.

- 1.Ілляшенко С.М. Менеджмент та маркетинг інновацій. – Суми, 2004. – 616 с.
- 2.Капіца Ю. Забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності в Європейському Союзі // Інтелектуальний капітал. – 2005. – № 4. – С.3-10.
- 3.Фелицина С.Б., Багачева А.Е. Принудительное лицензирование патентов на фармацевтические препараты в Европейское Союзе // Биржа интеллектуальной собственности. – 2005. – № 5. – С.21-24.
- 4.Посилкіна О.В., Тіманюк В.М. Актуальність розвитку процесів комерціалізації інтелектуальної власності у фармацевції // Матеріали наук.-практ. конф. «Пріоритети організаційно-економічної науки та освіти у розвитку вітчизняної фармацевції». – Харків: НфаУ, 2005. – С.135-140.
- 5.Загорій В.А., Огородник В.В., Сятиня М.І. Спектр інновацій у фармацевтичній галузі з позицій логістики // Фармацевтичний журнал. – 2002. – № 2. – С.3-7.
- 6.Мнушко З.М., Вінник О.Ю., Страшний В.В. Дослідження інноваційних процесів на вітчизняних фармацевтичних підприємствах // Вісник фармацевції. – 1998. – № 2. – С.92-96.
- 7.Пивень Е.П. Научно-практические подходы к оценке стоимости научно-технической продукции по подготовке договора на создание лекарственного средства и продаже лицензии // Фармаком. – 2004. – № 2. – С.93-99.
- 8.Пономаренко М.С., Загорій В.А., Огородник В.В. Основні питання стратегії розвитку фармацевтичного виробництва // Вісник фармацевції. – 2002. – № 6. – С.4-7.
- 9.Посилкіна О.В. Тіманюк В.М. Управління процесами комерціалізації інтелектуальної власності у фармацевтичній галузі: Методичні рекомендації. – Харків: НфаУ, 2003. – 23 с.
- 10.Климов С.М. Интеллектуальные ресурсы общества. – СПб., 2002. – 202 с.
- 11.Леонтьев Б.Б. Цена интеллекта. – М.: Акционер, 2008. – 200 с.
- 12.Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 “Нематеріальні активи”, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 18.10.99 р. №242 та зареєстроване в Міністерстві юстиції України 02.11.99 р. за №750/4043 (Із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства фінансів України №304 від 30.11.2006р., №989 від 25.11.2006 р.) // Національні положення (станданти) бухгалтерського обліку. Нормативна база. Нова редакція. – Харків: Курсор, 2006. – С.57-64.
- 13.Иноземцев В.Л. Парадоксы постиндустриальной экономики (инвестиции, производительность и хозяйственный рост в 90-е годы) // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – №3. – С.3-11.
- 14.Stewart T.A. Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations. N.Y. – L., Doubleday / Currency, 1997. Copyright – T.A. Stewart, 2007.

Отримано 18.11.2009

УДК 332 : 37.025 : 624

А.А.КОХАН

Харьковская национальная академия городского хозяйства

ФОРМИРОВАНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА В СТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ РЕГИОНА

Изучается проблема формирования интеллектуального потенциала региона во взаимосвязи с регулированием конкурентоспособности предприятий. Анализируются